

УДК 371.315:811.161.2

Таміла Груба,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та методики викладання
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
(м. Рівне, Україна)

ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНИЙ ТЕКСТ ЯК ПРОВІДНИЙ ЗАСІБ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПРОФІЛЬНИХ КЛАСАХ

У статті проаналізовано педагогічну та методичну літературу з обраної проблеми, визначено зміст й особливості використання професійно орієнтованого тексту в профільній школі. Автор формулює визначення поняття «професійно орієнтований текст», зіставляє його сутнісні характеристики з поняттями «фаховий текст» і «профільно орієнтований текст», обирає вправи і завдання, виконання яких забезпечить ефективність підготовки учнів до подальшого навчання у сучасних вишах. За результатами проведеного дослідження зроблено висновок, що професійно орієнтований текст є не тільки провідним засобом навчання української мови, але й засобом передачі учням знань про обрану професію.

Ключові слова: профільне навчання української мови, професійно орієнтований текст, фаховий текст, вправи і завдання.

В статье проанализированы педагогическая и методическая литература с выбранной проблемы, определены содержание и особенности использования профессионально ориентированного текста в профильной школе. Автор формулирует определение понятия «профессионально ориентированный текст», сопоставляет его существенные характеристики с понятиями «профессиональный текст» и «профильно ориентированный текст», выбирает упражнения и задания, выполнение которых обеспечит эффективность подготовки учащихся к дальнейшему обучению в современных вузах. По результатам проведенного исследования сделан вывод, что профессионально ориентированный текст является не только ведущим средством обучения украинскому языку, но и средством передачи учащимся знаний о выбранной профессии.

Ключевые слова: профильное обучение украинскому языку, профессионально ориентированный текст, профессиональный текст, упражнения и задания.

The article analyzes the educational and methodical literature on selected issue, defining the content and features of using professional-oriented text in

profile school. The author formulates the definition of «professional indicative text», compares its essential characteristics with the concepts of «professional text» and «profile oriented text», chooses exercises and tasks, performance of which provides the efficiency of preparing students for further education in modern universities. And professionally oriented and professional text have similar structural attributes with «general language text», but the content of the text and vocabulary have a thematic directivity. One of the differences between «professionally oriented» and «professional texts» is representation of information about the selected profession: professionally oriented texts provide the information implicitly and professional-explicitly. For stylistic feature professionally oriented texts, the use of which is possible in specialized classes can be not only scientific, but journalistic and artistic. When working with a professionally-oriented text, the most effective exercises are: analytical, communication, association, research. Such a system of exercises and tasks will allow students not only repeat the already gained information about the text, but also refine consistently and deepen their knowledge of structure and style features, understand the selection principle of communicative language tools, increase the development of linguistic aesthetic taste and quality enrichment of language culture for school students. Due to results of the conducted study, we concluded that the professional-oriented text is not only the principal tool of learning Ukrainian language, but also a means of conveying knowledge to students about the chosen profession.

Key words: specialized learning of Ukrainian language, professional-oriented text, professional text, exercises and tasks.

Упровадження профільного навчання в систему загальної освіти України зумовило виникнення багатьох питань, пов'язаних з добором ефективних технологій навчання, форм, методів і засобів. Їх оптимальне поєднання дасть змогу реалізувати мету профільної освіти – «забезпечення умов для якісної освіти старшокласників у відповідності з їхніми індивідуальними нахилами, можливостями, здібностями і потребами, забезпечення професійної орієнтації учнів на майбутню діяльність, яка користується попитом на ринку праці, встановлення наступності між загальною середньою і професійною освітою, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації» [3].

На реалізацію цієї мети й зорієнтоване профільне навчання української мови, переконливе підтвердження цього знаходимо в Концепції навчання української мови в системі профільної освіти: «створення умов для формування комунікативної компетентності випускника профільної школи, що передбачає вміння вільно, комунікативно доречно користуватися українською мовою в різних життєвих ситуаціях, насамперед у подальшому професійному спілкуванні, акумулювати в собі національні мовні традиції, комунікативну етику, поважати й шанувати мову свого народу» [7].

Упровадженню сформульованої мети профільного навчання української мови сприятиме використання різноманітних засобів навчання, зокрема текстів різних за жанровою і стильовою належністю. Особливої уваги заслуговує проблема застосування професійно орієнтованого тексту, який, на думку авторів Концепції, слід розглядати як середовище функціонування мовних одиниць, що дозволяє залучити старшокласників до мовленнєвої діяльності, мотивує засвоєння лінгвістичної теорії, підвищує пізнавальний і виховний потенціал уроку.

Про багатовекторність проблеми використання тексту як ефективного засобу навчання свідчить аналіз наукових студій українських лінгводидактів. Водночас проблема використання професійно орієнтованого тексту як засобу навчання набула особливої актуальності лише останнім часом. Її розглянуто в різних аспектах: як засіб навчання іноземної (Г. Барабанова, Л. Конопленко, Г. Кравчук, Ю. Романюк та ін.) та української мови (І. Дроздова, К. Лихачова, Н. Мушировська та ін.) за професійним спрямуванням. У працях А. Коломієць, Т. Мунтян, Ю. Семенчук та ін. визначено критерії відбору й класифікації професійно орієнтованих текстів. Крім того, студіювання наукових праць українських і зарубіжних дослідників переконує в розмаїтості досліджуваних аспектів, пов'язаних із дефініціями «професійно орієнтований текст», «профільно орієнтований текст», «фаховий текст».

Слід зауважити, що попри значну, на перший погляд, кількість досліджень, присвячених проблемі використання професійно орієнтованого тексту в навчально-виховному процесі, у сучасній лінгводидактиці не розкрито шляхи його застосування як ефективного засобу навчання української мови в профільній школі. Це зумовлює актуальність і вибір теми нашої розвідки.

Метою статті є дослідження педагогічної та методичної літератури з обраної проблеми, визначення змісту й особливостей використання професійно орієнтованого тексту в профільній школі.

До того ж назріла потреба сформулювати визначення поняття «професійно орієнтований текст», зіставити його сутнісні характеристики з поняттями «фаховий текст» і «профільно орієнтований текст», обрати вправи і завдання, виконання яких забезпечить ефективність підготовки учнів до подальшого навчання у сучасних вишах.

Аналіз і синтез наукової літератури дозволяє стверджувати, що науковці не однакові у визначенні поняття «професійно орієнтований текст».

О. Рошупкіна розуміє його як комунікативну одиницю, призначену для формування конкретних умінь і навичок студентів на певному етапі навчання. Текст, вважає дослідниця, є структурно-семантичною функціонально зумовленою єдністю речень, організованою з дидактичною метою в смисло-змістовому, мовному і композиційному відношеннях, що містить професійно значущу для студента інформацію [8, с. 71–72].

Важливим засобом навчання, на думку О. Горошкіної, є профільно орієнтований текст як середовище функціонування мовних одиниць, що

дає змогу залучити старшокласників до мовленнєвої діяльності, мотивує засвоєння лінгвістичної теорії, підвищує пізнавальний і виховний потенціал уроку [1, с. 78].

Вивчення наукових праць дало змогу дійти висновку, що на позначення тексту певної професійної тематики використовують дефініцію «фаховий текст». Так, спеціальний текст (фаховий) Ю. Руденко розглядає як «текст із певної спеціальності, у його писемній, усній формах». Функціями навчального (спеціального) тексту (за професійним спрямуванням) є такі:

- розвитку смислового сприйняття професійного тексту;
- розуміння прослуханого або прочитаного;
- розвитку усного мовлення (формування на основі професійного тексту навичок говоріння);
- поповнення знань студентів про професію; функція тренування (насиченість тексту комунікативно-значущою лексикою) [9, с. 185; 2, с. 4].

Слушним є зауваження А. Міщенко: функція фахових текстів полягає в «забезпеченні однозначної, ефективної й адекватної до ситуації комунікації про об'єкти певної предметної галузі чи діяльності» [4, с. 29–30]. Крім того, науковці виокремлюють такі релевантні для досягнення комунікативної мети функції фахового тексту:

- 1) релевантність фахового тексту певного типу як джерела інформації для фахівців галузі;
- 2) фаховий текст як засіб популяризації фахових знань серед зацікавлених представників суспільства;
- 3) трансфер фахового знання в навчальний процес середніх та вищих закладів, а також на курсах підвищення кваліфікації для дорослих [4].

Отже, і професійно орієнтований, і фаховий текст мають спільні із «загальнономовними текстами» (С. Вовчанська) структурні ознаки, проте зміст тексту і використана в ньому лексика мають певну тематичну спрямованість. Крім того, більшість дослідників схилиються до думки, що за стильовими ознаками професійно орієнтовані й фахові тексти належать переважно до наукового стилю. Складно не погодитися з такою думкою. Проте ми переконані, що правомірність цього твердження стосується текстів, які використовують як засіб навчання у вищих закладах освіти задля засвоєння студентами термінологічної лексики з обраної спеціальності. Якщо ж ми говоримо про профільне навчання, то, на нашу думку, більш доцільно вживати поняття «професійно орієнтований текст», основна мета якого полягатиме в ознайомленні учнів з обраним фахом.

До того ж, однією з відмінностей професійно орієнтованого і фахового текстів ми вважаємо репрезентацію інформації про обраний фах: у професійно орієнтованих текстах інформація подана імпліцитно, а у фахових – експліцитно. За стильовою ознакою професійно орієнтовані тексти, використання яких можливе в профільних класах, можуть бути не лише наукові, але публіцистичні й художні. Наприклад, пропоновані нижче професійно орієнтовані тексти дають змогу поєднати загальноосвітню

підготовку учнів з української мови і підготовку до майбутньої професійної діяльності.

I. Прочитайте тексти. Доберіть заголовки до кожного. Якою темою вони об'єднані?

Текст 1. Пильно дивитися в чийсь очі можна з різною метою. Хтось так показує зацікавленість словами співрозмовника, хтось, навпаки, хоче його збентежити. Лікарі дивляться людям в очі з більш прозаїчними цілями – по них фахівці дізнаються про минулі, теперішні і майбутні проблеми зі здоров'ям. Науково діагностика за райдужною оболонкою очей називається іридодіагностикою, а лікування безпосередньо через дзеркала душі – іридотерапією.

Метод діагностики захворювань за райдужною оболонкою очей старий як світ, – ним користувалися ще лікарі Стародавнього Єгипту та Індії. У середині XIX століття їх знання примножив угорський гомеопат Ігнац Пекцелі – основоположник іридодіагностики як науки. Після багаторічних досліджень він склав першу схему проєкційних зон із зазначенням, у якому місці райдужної оболонки «відображається» кожен орган (Інформація із сайту <http://health.unian.ua/country/940335-ochi-dzerkalo-zdorovya-ta-zahvoryuvan-lyudini.html>).

Текст 2. Тепла рука Тетяни Володимирівни, хірурга-офтальмолога, лягла на мою руку. Вона сказала: «Отже, готуйтеся. У середу!».

... Минуло напевне тиждень зо два після операції. Вона йде до стенда з літерами, що висить ліворуч, і бере дерев'яну указку...

Ось коли я вперше можу роздивитися свою видиму невидимку. Світло-сірі очі з квадратними скельцями окулярів, високе чоло з трохи опуклими скронями, чітко вимальовані уста, з-під накрохмаленого чепчика вибивають пасемця русьвого хвилястого волосся. Є обличчя, у яких насамперед світиться розум, є обличчя, що випромінюють лагідність і доброту, є обличчя навпаки суворі й замкнені, є обличчя красиві, є обличчя мертві, як маска, є обличчя холодні, є напрочуд натхненні... У живому портреті цієї лікарки було все краще: розум, доброта, врода, натхнення, воля, ніжність ... (За О. Гурєєвим).

II. Проаналізуйте тексти за планом:

1. Хто може бути адресатом кожного з текстів?
2. Яка тема об'єднує ці тексти? Визначте стиль і тип мовлення.
3. Сформулюйте пізнавальну цінність тексту.
4. Випишіть з тексту терміни. Визначте їх роль у тексті.

Нам видається, що під час роботи з професійно орієнтованим текстом найбільш ефективними будуть такі вправи: аналітичні, пов'язані з аналізом текстового матеріалу; комунікативні, що передбачають залучення учнів до активної комунікативної діяльності, спрямовані на формування інтелектуально-креативних здібностей учнів: мовного чуття, дару слова, мислення, мовлення, уяви, уваги, спостережливості тощо; асоціативні, що спонукають учнів до виявлення емоційно-почуттєвого ставлення до тексту

й навчального матеріалу, що досліджується на його тлі; дослідницькі, що передбачають залучення учнів до творчості через пошук, шляхом створення й розв'язання проблемних ситуацій [5, с. 5–7]. Така система вправ і завдань дозволить учням не тільки повторити засвоєні відомості про текст, послідовно уточнити і поглибити знання про його структуру, стильові ознаки, усвідомити комунікативний принцип добору мовних засобів, а й сприятиме розвитку естетичного мовного смаку, якісному збагаченню мовної культури старшокласників.

Підтвердженням нашої думки будуть вправи і завдання пропонувані авторами підручника «Українська мова. 11 клас» [6]:

А де Сент Екзюпері писав про воду: «Не можна сказати, що ти необхідна для життя, ти – сама життя».

Коли ми вимовляємо слово «вода», що відчуваємо при цьому?

Один уявляє бурхливе море, інший – спокійну річку чи озеро. Для когось слово вода асоціюється з красивим водограєм у центрі міста, а для когось – із теплим літнім дощем. У спекотний день мрією стає склянка кришталево прозорої рідини, здатної втамувати спрагу.

Так що ж таке вода?

I. *Познайомтеся з тлумаченням лексики «вода» в різноманітних термінологічних словниках, зокрема хімічному, медичному, географічному, екологічному.*

Вода, H₂O – прозора рідина без запаху, смаку і кольору; оксид водню. Молекула води складається з одного атома кисню і двох атомів гідрогену. Атоми гідрогену розташовані в молекулі так, що напрямки до них утворюють кут 104,45о із вершиною в центрі атома кисню. Таке розташування зумовлює молекулі води дипольний момент у 1,844 Дебая. При заміні атомів гідрогену (протонів) на атоми дейтерію утворюється модифікація, яка називається важкою водою.

Вода – безбарвна (у товстих шарах блакитнувата) рідина без запаху й смаку; хімічна сполука водню з киснем (H₂O).

Вода – найважливіший екологічний ресурс і головна складова живих організмів. Навіть у тілі дорослої людини при вазі в 70 кг на воду доводиться 50 кг. Для організмів, що мешкають в приземному шарі атмосфери і в ґрунті, головним джерелом Ст є осідання. Екологічна роль опадів міняється залежно від інших параметрів клімату, особливо від температурного режиму, який визначає інтенсивність випару Ст з поверхні ґрунту, водоймища або транспірування рослин. У забезпеченні Ст наземних організмів значну роль грають ґрунтові Ст, а також Ст водоймищ (в першу чергу як водопої для тварин).

II. *До якого стилю мовлення належать словникові статті? Обґрунтуйте свою думку.*

III. *Прочитайте тексти. Що їх об'єднує? Визначте стиль наведених текстів.*

Індустріальні небеса

Не пам'ятаю вже, як вигляда

Трава, що мала назву лобода,

І як під дерево під назвою верба

Текла вода під назвою вода

Текла вода... Візьми мене, вода,

Неси мене за тридев'ять земель,

Туди, де із сусідських конопель

Злітає мій летючий корабель

Зліта в індустріальні небеса

Земля без назви наді мною нависа (Петро Біливода).

Усе минає, як вода в Дністрі.

Лісами бродить рудувата осінь.

Рука в руці – негаданий екстрім,

Уста в устах на пізньому покосі (Богдан Томенчук).

Уже в Дніпрі давно вода холоде.

Уже ця осінь не питає меж.

Чому ніколи в день мій не подзвонили?

Чому у сні ніколи не прийдеши? (Ганна Чубач).

Отже, за результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що професійно орієнтований текст є не тільки провідним засобом навчання української мови, але й засобом передачі учням знань про обрану професію.

Наші подальші наукові пошуки будуть спрямовані на визначення критеріїв добору професійно орієнтованих текстів, а також розроблення на їх основі системи вправ і завдань.

Література

1. Горошкіна О. Лінгводидактичні засади створення підручників з української мови для профільної школи / Олена Горошкіна // Вісник Львівського університету. – Серія «Філологія». – 2010. – Вип. 50. – С. 73–79.

2. Єщенко Т. Роль тексту і дискурсу у формуванні професійного мовлення студентів технічних спеціальностей / Т. Єщенко // Наукові праці ДОННТУ. – Серія «Педагогіка, психологія і соціологія». – № 1(13). – 2013. – С. 1–7.

3. Концепція профільного навчання в старшій школі [Електронний ресурс] // Освітній портал Педпреса. – Режим доступу : <http://pedpresa.com.ua/blog/kontseptsiyaprofilnoho-navchannya-u-starshij-shkoli.html>.

4. Міщенко А. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу (на прикладі німецькомовної фахової комунікації) : [монографія] / Міщенко А. – Вінниця : Нова книга, 2013. – 448 с.

5. Пентилюк М. Концепція когнітивної методики навчання української мови / М. Пентилюк, А. Нікітіна, О. Горошкіна // Дивослово. – 2004. – № 8. – С. 5–7.

6. Пентилюк М. Українська мова : підручник [для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою : рівень стандарту] / М. Пентилюк, О. Горошкіна, Л. Попова. – Х. : Сиция, 2012. – 207 с.

7. Пентилюк М. Концепція навчання української мови в системі профільної освіти / М. Пентилюк, О. Горошкіна, А. Нікітіна // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2006. – № 9–10. – С. 76–84.

8. Рошупкіна О. Професійно орієнтований текст як засіб навчання іноземних студентів [Електронний ресурс] / О. Рошупкіна // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки. – 2014. – Вип. 24. – С. 70–79. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vmvmv_2014_24_11.

9. Руденко Ю. Текстоцентричний підхід до увиразнення мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів : теорія і методика навчання [Електронний ресурс] / Ю. Руденко // Освітологічний дискурс. – 2015. – № 4. – С. 181–194. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/osdys_2015_4_21.

References

1. Horoshkina O. Linhvodydaktychni zasady stvorennia pidruchnykiv z ukrainskoi movy dlia profilnoi shkoly / Olena Horoshkina // Visnyk Lvivskoho universytetu. – Seriiia «Filolohiia». – 2010. – Vyp. 50. – S. 73–79.

2. Yeshchenko T. Rol tekstu i dyskursu u formuvanni profesiinoho movlennia studentiv tekhnichnykh spetsialnostei / T. Yeshchenko // Naukovi pratsi DONNTU. – Seriiia «Pedahohika, psykholohiia i sotsiolohiia». – № 1(13). – 2013. – S. 1–7.

3. Kontsepsiia profilnoho navchannia v starshii shkoli [Elektronnyi resurs] // Osvitnii portal Pedpresa. – Rezhym dostupu : <http://pedpresa.com.ua/blog/kontsepsiyaprofilnoho-navchannya-u-starshij-shkoli.html>.

4. Mishchenko A. Linhvistyka fakhovykh mov ta suchasna model naukovotekhnichnoho perekladu (na prykladi nimetskomovnoi fakhovoi komunikatsii) : [monohrafiia] / Mishchenko A. – Vinnytsia : Nova knyha, 2013. – 448 s.

5. Pentyliuk M. Kontsepsiia kohnityvnoi metodyky navchannia ukrainskoi movy / M. Pentyliuk, A. Nikitina, O. Horoshkina // Dyvoslovo. – 2004. – № 8. – S. 5–7.

6. Pentyliuk M. Ukrainska mova : pidruchnyk [dlia 11 klasu zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv z navchanniam ukrainskoiu movoiu : riven standartu] / M. Pentyliuk, O. Horoshkina, L. Popova. – Kh. : Sytsyia, 2012. – 207 s.

7. Pentyliuk M. Kontsepsiia navchannia ukrainskoi movy v systemi profilnoi osvity / M. Pentyliuk, O. Horoshkina, A. Nikitina // Ukrainska mova i

literatura v serednikh shkolakh, himnaziakh, litseiakh ta kolehiumakh. – 2006. – № 9–10. – S. 76–84.

8. Roshchupkyna O. Profesiino oriientovanyi tekst yak zasib navchannia inozemnykh studentiv [Elektronnyi resurs] / O. Roshchupkyna // Vykładannia mov u vyshchykh navchalnykh zakladakh osvity na suchasnomu etapi. Mizhpredmetni zv'iazky. Naukovi doslidzhennia. Dosvid. Poshuky. – 2014. – Vyp. 24. – S. 70–79. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vmvmn_2014_24_11.

9. Rudenko Iu. Tekstotsentrychnyi pidkhdid do uvyraznennia movlennia maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv : teoriia i metodyka navchannia [Elektronnyi resurs] / Iu. Rudenko // Osvitohichnyi dyskurs. – 2015. – № 4. – S. 181–194. – Rezhim dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/osdys_2015_4_21.

*Статтю рекомендовано до друку
кандидатом педагогічних наук, доцентом,
доцентом кафедри української лінгвістики і методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
Овсієнко Людмилою Миколаївною*

Стаття надійшла до редакції 2 червня 2016 року